

TRIANGULAČNÉ BODY MISTRÍKOVSKÉHO MODELU ESEJE A ICH APLIKÁCIA NA ŠTYLISTIKU DIGITÁLNEJ ÉRY¹

Miloš Horváth

*Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova 2, Bratislava
E-mail: milos.horvath@uniba.sk*

HORVÁTH, Miloš: Triangulation points of the Mistrik's model of the essay and its application to the stylistics of the digital era. *Slovenská reč*, 2022, Vol. 87, No. 1, pp. 5 – 13.

Abstract: In the presented paper having the character of scientific consideration we strive for a conceptual and relational (operational) reconstruction of the Mistrik's understanding of the essay and essayistic style, which in his conception belongs to the primary, subjective-objective communication styles. We used for this purpose the triangulation method used to determine the position of 3D objects in geodesy and cartography. Based on a critical reflection of relatively well-known facts and statements about the essayistic style, we gradually set aside the triangulation points of Mistrik's model of essay and update it about the current language situation, ergo situation in stylistics significantly influenced by digital and multimedia communication tools. We document our findings with text fragments from older and also contemporary essayistic texts.

Keywords: Jozef Mistrik, essay, essayistic style, triangulation, digital communication, multimedia society

Článok v skratke:

- Pri príležitosti stého výročia narodenia Jozefa Mistrika v príspevku sústredíme pozornosť na vybraný segment jeho vedeckovýskumnej práce, a to na vymedzenie a štruktúrne charakteristiku eseje a esejistického štýlu.
- Na podklade metódy triangulácie, využívanej v geodézii a kartografii, rekonštruujeme Mistrikove názory na podstatu a fungovanie esejistického štýlu a podrobujeme ich nevyhnutnej revízii vzhľadom na súčasnú jazykovo-komunikačnú situáciu ovplyvnenú nadmerným využívaním informačných technológií, a teda štylistiku digitálnej éry.
- Vybrané charakterizačné príznaky esejistického štýlu chápeme ako triangulačné body, ktorých prepojením vzniká sieť znakov a vzťahov vytvárajúca relatívne ucelený obraz mistríkovského modelu eseje, ktorý je vo viacerých ohľadoch aplikovateľný aj na súčasné esejistické texty postmoderného mediálneho diskurzu.
- Opodstatnenosť vyčlenených triangulačných bodov dokumentujeme na textoch klasickej slovenskej esejistiky (triáda Matuška – Mináč – Rúfus), ako aj na exemplároch súčasnej postmodernej mediálnej eseje od Michala Havrana ml.

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0111/20 *Komunikačná kultúra v graduálne demokratizovanej spoločnosti*.

1. ÚVOD

Dalo by sa povedať, že esej už oddávna fascinuje vedcov i laikov svojou vnútornou ambivalentnosťou až paradoxnosťou, žánrovou i metodickou nevyhranenosťou, ako aj štylizračnou bravúrou jej tvorcov, vďaka ktorej je esej zvyčajne umiestňovaná na samotný vrchol pomyselnej textovo-typologickej pyramídy ako žáner kráľovský či žáner par excellence. „Tak ako je v šachu najmocnejšou figúrou kráľovná, v literárnej kritike je najmocnejšou kráľovnou esej. Je synonymom nielen dôstojnosti, ale aj slobody pohybu, ktorý sa uskutočňuje po ľubovoľnej osi“ (Bzoch 1966, s. 14). Z povedaného vyplýva, že esej ako žáner alebo presnejšie – vzhľadom na žánrový synkretizmus a príliv zdanlivo nových útvarov a žánrov v súčasnej štylistike digitálnej éry (porov. Bohunická 2020) – špecifický typ textu sa vo veľkej miere vymyká zaužívaným formálnym i obsahovým klišé, a preto sa v mnohých ohľadoch javí ako entita, ktorá je len ťažko opísateľná, resp. neopísateľná. Napriek tomuto predbežnému skeptickému konštatovaniu sa pokúsime o jej ucelenú interpretačnú charakteristiku v medziach modelu, ktorý už pred takmer polstoročím vypracoval Jozef Mistrík a ktorý následne podrobíme revízii vzhľadom na súčasnú postmodernú kultúru dominantne ovplyvňovanú využívaním digitálnych, resp. multimediálnych nástrojov komunikácie. K opisu mistríkovského modelu eseje sme si vypožičali koncept, resp. metódu triangulácie, ktorá sa využíva pri určovaní polohy trojrozmerných objektov v geodézii a kartografii. Na podklade empirických faktov a zovšeobecnení, ktoré J. Mistrík publikoval s cieľom čo najdetailnejšie charakterizovať esejistický štýl, budeme vytvárať sieť triangulačných bodov, prostredníctvom ktorých následne určíme polohu, t. j. status esejistického štýlu vo vzťahu k iným formálnym modelovým štruktúram textov.

2. MISTRÍKOV ZÁUJEM O ESEJ A ESEJISTICKÝ ŠTÝL

Odborný lingvistický potenciál Jozefa Mistríka, tohoročného jubilanta *in memoriam*, je pomerne široký a dostatočne známy, takže nie je na mieste sa ním podrobnejšie zaoberať. Vzhľadom na tému príspevku si vystačíme s rámcovým konštatovaním, že siaha od populárno-náučných statí venujúcich sa napríklad metódam rýchleho čítania či základom grafológie, cez parciálne i komplexné vedecké sondy do problematiky morfológie a syntaxe až k mohutnému kompendiu sumarizujúcemu dovtedy známe idey z funkčne orientovanej štylistiky a teórie textu (k vedeckému odkazu a pedagogickým aktivitám J. Mistríka bližšie pozri napríklad Žigo 2011, Ondrejovič 2011, Peckarovičová 2011, Slančová 2011). V rámci širšej štylistickej orientácie však nezanebateľnú pozíciu vo výskumnej profilácii J. Mistríka zaujíma jeho úsilie o charakteristiku esejistického štýlu, ktorý dokonca priradil k šiestici primárnych jazykových funkčných štýlov, čiže na metodologickú úroveň takých základných štýlových modalít, akými sú náučný, administratívny, hovorový, umelecký, publicistický a rečnícky štýl.

Zároveň Mistrík upozorňuje na dôsledné odlišovanie eseje od esejistického štýlu, keďže esej sa chápe ako žáner a útvar, teda konkrétna textová reprezentácia esejistického štýlu², ktorého parciálne prvky – naopak – môžu byť zastúpené aj v útvaroch a žánroch iných jazykových štýlov, ako napríklad v komentári, fejtóne, úvahe, ale aj vedeckej rozprave, polemike a pod. (porov. Mistrík 1997, s. 490 – 491).

Predstavitelia slovenskej literárnej vedy a slovenskej jazykovedy – najmä štylistiky – začínajú systematickejšie teoreticky pracovať s esejou koncom šesťdesiatych a začiatkom sedemdesiatych rokov. Vo sfére literárnej vedy dostala explikácia fenoménu eseje širší publikačný priestor hneď v prvom čísle časopisu *Mladá tvorba* z roku 1966. Nad podstatou eseje sa tu zamýšľalo viacero domácich i zahraničných autorov, pričom napríklad výklad G. Lukácsa *O podstate a forme eseje* (1966) sa stal východiskovým zdrojom na teoretické uchopenie eseje, ku ktorému sa i neskôr vracala väčšina úvah o tomto žánri (Slančová 1996, s. 127). Z radov lingvistov má na spoznávaní eseje najväčšiu zásluhu práve J. Mistrík, ktorého záujem o esej nebol vôbec náhodný ani jednorazový. Prirodzene vyplynul zo zamerania vtedajšej interpretačnej lingvistiky, resp. štylistiky na sféru umeleckých textov a následne textov, ktoré inkorporujú do svojej štruktúry početné beletrizujúce prvky. Je všeobecne známe, že v tomto období dominovali v štylistickom výskume najmä interpretačné sondy viažuce sa na kľúčové diela slovenských spisovateľov medzivojnovnej a povojnovej éry. Táto v porovnaní s minulosťou kvantitatívne i kvalitatívne nápadná nadprodukcia diel umeleckej literatúry vyvolala aj dokázateľný rozmach literárnej kritiky písanej po slovensky. A práve literárnokritické state publikované v literárnovedných časopisoch či konferenčných zborníkoch nesú viaceré znaky u nás už etablovaného, no teoreticky nedostatočne rozpracovaného esejistického štýlu. Dokazuje to i konštatácia J. Mistríka (1997, s. 491 – 492), že „profil esejistického štýlu sa formoval a formuje pod vplyvom toho, že ho uplatňovali a uplatňujú predovšetkým spisovatelia, básnici a literárni kritici.“ Mistrík teda vo vzťahu k eseji vedome presunul svoju pozornosť z analýzy beletrie na s ňou úzko zviazanú literárnu kritiku a vytvoril tak prvý slovenský, relatívne ucelený teoretický model eseje, ktorý je použiteľný ako porovnávací základ pri výskume esejistických textov aj dnes, v období postmodernej eseje. Svoje interpretačné závery a zovšeobecnenia následne syntetizoval do trojice kľúčových prameňov určených na detailnejšie poznanie eseje, a to východiskovej štúdie *Esejistický štýl* publikovanej na stránkach časopisu *Slovenská reč* v roku 1974, koncíznej kapitoly o eseji v monografii *Žánre vecnej literatúry* (1975, s. 85 – 91) a napokon zhrňujúceho výkladu o esejistickom štýle v treťom doplnenom a upra-

² Termíny útvar a žáner nechápeme ako synonymá, ale v zhode s názorom J. Findru (2013) ako pojmy umiestnené na rozličných metodologických úrovniach, keďže žáner je bezprostredným invariantným rámcom na tvorbu aktuálnych textov, zatiaľ čo pri útvaru predpokladáme už variantné, a teda individuálne diferencované realizácie zvoleného žánrového modelu.

venom vydaní jeho *Štylistiky* (1997, s. 490 – 499). V kontexte prezentovaného príspevku predstavujú tri spomenuté sekundárne zdroje aj tri základné triangulačné body v úsilí o vymedzenie, teda určenie súradníc mistríkovského modelu esejistického štýlu a z neho vyplývajúceho žánru eseje.

Evidentnú spätosť slovenskej eseje s literárnou vedou považujeme za ďalší triangulačný bod mistríkovského chápania eseje, keďže tento faktor vo výraznej miere a tiež dlhodobo ovplyvňoval jej obsahové i formálne kvality. Svedčí o tom aj fakt, že najväčšie osobnosti slovenskej eseistiky 20. storočia – triáda Alexander Matuška, Vladimír Mináč a Milan Rúfus – tvorili svoje najlepšie exempláre eseje tematicky zamerané najmä na vybrané osobnosti slovenskej literatúry či povahu našej národnej literatúry ako takej (porov. Matuška 2011, Mináč 1997, Rúfus 2002). Dnes, v tretej dekáde 21. storočia, možno konštatovať, že tento parameter, resp. triangulačný bod čiastočne ustúpil do úzadia, keďže esej vplyvom postmodernej kultúry a multimedialnej spoločnosti značne scivilnela a otvorila sa širšiemu okruhu autorov i adresátov. To nás zároveň privádza k ideji, že po vzore občianskej žurnalistiky, občianskej vedy a iných podobných inkluzívnych modeloch (najnovšie pozri Dolník 2020, Orgoňová 2020) je načase stimulovať diskusiu aj o občianskej esejistike ako autorsky i čitateľsky prístupnejšej modalite esejistického zobrazovania skutočnosti, ktorého vznik vyplýva jednak z otvorenia publikačného priestoru prakticky pre všetkých potenciálnych tvorcov komunikačných obsahov, a jednak z laicizácie niektorých profesijných činností, ktoré priamo súvisia s verejným dieraním. Na druhej strane však treba povedať, že pôsobením týchto faktorov esej stratila čiastočne punc intelektuálnej básne, ktorá si starostlivo vyberá svojho autora i čitateľa (Horváth 2020, s. 53) a v mnohých prípadoch slúži už len ako marketingová nálepka pre tematicky rôznorodé a žánrovo nesúrodé typy textov majúce s pôvodným, t. j. montaignovským prototypom či moderným – u nás najmä matuškovským variantom eseje pramálo spoločné. Odhliadnuc od toho, súčasná postmoderná esej nemusí byť už len literárne alebo filozoficky orientovaným diskurzom, ale rovnako dobre funguje aj vo vzťahu k iným výsekom objektívnej reality, akými sú napríklad geopolitika, domáca politická scéna, náboženstvo, aktuálne spoločenské udalosti, mikrosvet človeka a pod.

3. CHARAKTERIZAČNÉ PRÍZNAKY ESEJISTICKÉHO ŠTÝLU V KONCEPCII J. MISTRÍKA VO FUNKCII TRIANGULAČNÝCH BODOV

Prvým charakterizačným príznakom, ktorý Mistrík v snahe opísať esejistický štýl ako primárny subjektívno-objektívny štýl aktualizuje, je subjektívnosť. Opozícia subjektívnosť verzus objektívnosť je, pravdaže, pre Mistríka viac ako typická, no subjektívnosť vo vzťahu k eseji predsa len nadobúda iný, hmatateľnejší rozmer. Nie je to len faktor, ktorý sa prejavuje vo vybraných aspektoch textácie, najmä selekcie,

resp. preferencie štylistických a tematicko-kompozičných prostriedkov, ale najmä východiskový konštituent svojského nazerania na skutočnosť, čiže originálneho videnia zvolenej problematiky cez prizmu autorovej osobnosti. Tá je zväčša taká silná a svojrázna, že dokáže ovplyvniť či dokonca zvrátiť aj uvažovanie čitateľa, v dôsledku čoho subjektívnosť v eseji často prerastá do osobnej zaangažovanosti, ba dokonca zaujatosti jej tvorcu. Preto sú pre esej – podobne ako pre klasickú úvahu – typické spojenia (*ja*) *si myslím*, (*ja*) *cítim*, (*ja*) *vidím*, (*ja*) *ľúbim*, (*ja*) *sa teším*, (*ja*) *verím* a pod., a preto sa v nich autor často odvoláva na vlastné skúsenosti či životné peripetie, ktoré sú z pohľadu percipienta nedokázateľné. Všimnime si tieto tendencie prispievajúce ku gradovaniu subjektívnosti na dnes už takmer klasickom texte slovenského esejizmu, eseji *Báseň a pravda a báseň a lož* od Milana Rúfusa (2002, s. 66) a súčasnej eseji M. Havrana ml. s titulkom *Pápež František má odvahu hovoriť aj ako občan* (2015, s. 18): (1) „*Spomínam si, ako som, dedinský chlapec, po príchode do Bratislavy po prvý raz išiel na operu. Nevidelo sa mi to. Bolo to miestami dokonca komické: niekomu pichnú nôž medzi rebrá a on na to začne spievať. Neprijal som dohodu a ignoroval som ju.*“ (2) „*Pápež František, ktorého minulý rok označil neoliberalný týždenník The Economist za leninistu, na základe čoho som zrušil predplatné, v tom má však jasno.*“ Z druhej z uvedených ukážok zároveň vyplýva, že subjektívnosť až zaujatosť autora ako triangulačný bod mistríkovského modelu esejistického štýlu sa zachovala až do dnešných dní, čo potvrdzuje opodstatnenosť tohto parametra v procese separácie esejistického štýlu od iných jazykových (komunikačných) štýlov.

Konštantnou vlastnosťou esejistického štýlu vo vnímaní viacerých teoretikov vrátane J. Mistríka je jeho oscilatívnosť, ktorá sa prejavuje v permanentnom pohybe (oscilácii) medzi dvoma pólmi, a to vecnosťou a estetickosťou. „Na jednej strane sa teda v eseji hovorí racionálne o konkrétnych problémoch a na druhej strane sa používajú beletrizujúce, ozdobné, estetické prvky. Faktografické údaje sa vyjadrujú nákladnými prostriedkami. Vecnosť sa prekrýva a strieda s hravosťou výrazu“ (Mistrík 1997, s. 492). Plynulé striedanie, resp. prelínanie vedecko-faktografického a umelecko-estetického spôsobu zachytenia skutočnosti sa prejavuje nielen v genetickom pohľade na esej tým, že sa u rôznych autorov – esejistov v rôznych vývojových etapách manifestuje s odlišnou intenzitou prechýľujúcou sa raz k jednému a inokedy k druhému pólu, ale aj v jej vnútornej, naoko nesúrodnej kompozícii. Jeden segment esejistického textu tak môže pôsobiť takmer ako odborný výklad či kapitola extrahovaná z vedeckej monografie, zatiaľ čo štýl hneď po nej nasledujúcej pasáže môže nadobúdať charakter čisto zážitkový a ornamentálny, pričom v súčasnej postmodernej mediálnej eseji sa môže uvedená zážitkovosť manifestovať na výrazovej rovine aj potenciálnym príklonom ku kolokvializácii. V intenciách toho stoja za porovnanie dve pasáže z eseje M. Havrana ml. *Sme súčasťou Západu? A čo je vlastne ten Západ?*,

z ktorých prvá je pojmovovo uvoľnenejšia, zatiaľ čo druhý fragment je príkladom exaktnejšieho prístupu k téme: (1) „*Všetci chceli Západ, Milku s glukózovým sirupom, deodorant Fa na smradľavé východoeurópske pazučky, niektorí knihy a Kronen Zeitung. Tak ho máme, stali sme sa ním, teda možno, nie je to ešte isté, možno ním o pár rokov nebudeme a možno sme ním neboli.*“ (2) „*Stali sme sa súčasťou Západu veľmi jednoducho: vzbúrou a odmietnutím neslobody. Slovensko a celú strednú Európu neurobili súčasťou Západu spory o vierovyznanie a kultúrne roztržky, ale konflikt medzi sebadeštruktívnymi pohnútkami a atavizmom k primitívnej predstave o slobode. Nikdy sme o týchto veciach nemali ujasnené predstavy: psychoanalýza a parlamentná demokracia sú u nás ešte stále verejnými nepriateľmi, no cítíme ten tlak, cítime, ako to s nami máva, o to viac, že sme sa nemohli stať moreplavcami.*“

Vo vyčlenenom triangulačnom bode založenom na oscilatívnom esejistickom štýle sa vari najvýraznejšie odráža jednak zložitnosť až rozporupnosť, a jednak relatívna nekompaktnosť eseje. Vplyvom nej je čitateľ pri interpretácii v zmysle zámernej dekompozície textu konfrontovaný akoby s dvoma „realitami“. To ho núti neustále prepínať medzi dvoma kódmi, resp. semiotickými sústavami, a to jazykom vedy a jazykom umenia, čo nám vzdialene pripomína situáciu, pred ktorú je postavený rečník (prezentátor, moderátor) v modernej rétorike, ktorá tvorí najvyšší stupeň v hierarchii kódov U. Eca (2009, s. 24). Pri zaradení rétoriky ako náuky o rečníckom umení na najvyššie miesto v spomenutej hierarchii kódov sa vychádza z presvedčenia, že proces kódovania v tomto semiotickom subsystéme je vo svojej podstate vlastne procesom nadkódovania, čiže kódovania už kódovaného, čo implikuje potrebu prirodzeného prepínania kódov. V prakticko-realizačnej fáze, t. j. počas prezentácie konkrétneho rečníckeho textu sa teda produktor komunikátu, rečník, musí vyrovnávať s dokonalým ovládaním viacerých znakových subsystémov, čiže nielen jazykového (gramatického, lexikálneho a štylistického), ale aj paralingválneho, gestického, vizuálneho, ba dokonca aj kultúrneho a manipulatívneho (porov. Doubravová 2004).

4. HRANICE A SVOJBYTNOSŤ ESEJISTICKÉHO ŠTÝLU

V dôsledku neustáleho oscilovania eseje medzi vecnosťou a estetickosťou esejistický štýl pôsobí značne hybridným dojomom. V intenciách našej štúdie hybridnosť predstavuje ďalší triangulačný bod interpretovaného modelu eseje. Podľa Mistríka totiž esejistický štýl hraničí na pomyslenej štýlovej osi s viacerými modalitami. Na jednej strane s publicistickým štýlom, a to najmä jeho beletrizovaným variantom totožným s tzv. publicistikou emocionálneho typu a na strane druhej s populárno-náučným a čiastočne i rečníckym a umeleckým štýlom.

V ponímaní J. Mistríka je práve kontakt eseje s publicistikou pri jej vymedzovaní kľúčový, a to z dôvodu, že aj beletristické žánre publicistiky sú vecné, no pritom štylisticky pôsobivé, akoby zámerne estetizované. Ako ďalej konštatuje, najužší

vzťah má eseje k úvahe a k fejtónu, pričom od klasickej úvahy sa eseje odlišuje voľnosťou až exotickosťou vo výraze, je viac mozaikovitá, fragmentárna, myšlienkovito a jazykovo nekompaktná, v porovnaní s fejtónom je zase menej priamočiara, skôr polemická než konštatívna, všeobecnejšia, abstraktnejšia, no pritom nadčasová a často vyznieva nadmieru apelatívne (Mistrík 1975, s. 85 – 86). Zatiaľ čo genetická príbuznosť eseje s úvahou je evidentná (esej sa často interpretuje ako hlbší, intelektuálnejší druh úvahy), podobnosť s fejtónom vzhľadom na absenciu tohto žánru v súčasných masových médiách vrátane tých nových – multimédiách je objektívne nedokázateľná. V nadväznosti na toto tvrdenie by potom charakteru eseje skôr zodpovedal žáner komentára (napríklad v podaní Petra Schutza), avšak s tým rozdielom, že pri jeho koncipovaní sa neberie taký ohľad na výnimočnosť (originálnosť) výrazovej zložky textu.

Vzťah súčasnej eseje k publicistike, ergo masmediálnej komunikačnej sfére sa javí v každom prípade ako prirodzený a v súčasnosti aj ako nanajvýš produktívny. Publikovanie esejistických textov už nie je závislé od spoločenskej aktivity alebo vôle vybraných osobností vedy, kultúry či umenia, ale je otázkou individuálneho vkusu a štylistických kvalít širšieho diapazónu autoriek či autorov. Navyše možnosť uverejňovať eseje vo virtuálnom priestore bez účasti pomerne zložitých redakčných a apretačných mechanizmov okrem iného prináša rýchlejšie uspokojenie potreby po sebarealizácii a väčší počet potenciálnych čitateľov.

Vzájomný vzťah esejistického a populárno-náučného štýlu je daný tým, že v eseji sa často používajú názorné a expresívne vyjadrovacie prostriedky a pomocou nápadných analógií sa popularizujú ak aj nie čisto vedecké, tak aspoň rokmi overené, faktografické údaje. Problém nedostatočného finančného ohodnotenia súčasných zástupcov učiteľskej profesie napríklad M. Havran ml. vo svojej eseji *Protestujúci učiteľia. Ako sme na nich zabudli?* (2015, s. 50) exemplifikuje prostredníctvom nasledujúcich analógií, využívajúc pri tom vo väčšej miere aj emocionálno-expresívnu lexiku: „*Nechcel by som byť slovenským učiteľom. Nie preto, že by sa mi nepáčilo nájsť si cez leto sviežu brigádu vo fastfoode, aby som prežil obdobie núteného voľna, ktoré vybraní pedagógovia dostávajú koncom júna od svojich škôl. Nechcel by som byť ani učiteľkou – nie som mimoriadne citlivý na sexuálne narážky a fyzické útoky od rodičov rozmazaných zmrdkov, no jednoducho by som nemal chuť chodiť na kalciové injekcie nepreplácané poisťovňami v prípade straty hlasu a trpieť pocitom menejcennosti za mobil Nokia kúpený na bazoši vždy, keď uvidím svojich žiakov so šestkovými ajfónmi.*“

Pristavme sa ešte pri vzťahu esejistického štýlu k rečníckemu štýlu. Ako uvádza J. Mistrík (1997, s. 493), obidva spomenuté štýly používajú zdĺhavé vyjadrovacie prostriedky a výrazné vertikálne členenie. Rovnako tak je pre ne príznačné časté opakovanie výrazu, bohatá synonymia, výskyt archaických výrazov, ako aj patetic-

kých a knižných slov, nehovoriac o prítomnosti mnohých rečníckych figúr a expresívnych syntaktických konštrukcií. Vari najlepším príkladom na spomenuté lexikálne a syntaktické štýlémy je ukážka Matuškovho štylizačného majstrovstva v jeho dedikačnej eseji s názvom *Tragický osobný osud...*, ktorú venoval Martinovi Rázusovi (Matuška 2011, s. 362 – 363): „*Má Rázus vyriešené všetko s ľudským údelom na Zemi, s večnosťou? S tým, čo odpútané od potrieb dňa sužuje a trápi, a niekedy aj utrápi myseľ človeka? Má – možno – ako kresťan a kňaz, nemá – naisto a na svoje šťastie – ako básnik. Aj jeho, ako toľkých, pokúša ‚taj bytia‘, otázka o zmysle existencie a odpoveď na ňu. Je si na čistom sám so sebou, je vyrovnaný, je zbavený všetkých problémov? Nie, nie je. Nie je človekom z jedného kusa, je usposobený tak, že sa mu do radosti mieša žiaľ, ako sám vraví – ‚úšklabok všadeprítomného démona‘. Veľmi mladý vie, že to, čo spája ľudí ‚v spoločenstvo bratov a sestier‘, je – ‚Bolesť – mat‘ všetkých.*““ Hoci esejistické texty na rozdiel od tých rečníckych nie sú primárne určené na ústnu prezentáciu, ich štylistika v mnohých ohľadoch môže vykazovať podobné znaky, čo je podľa našej mienky prospešné pre obidve strany. Esej takýmto spôsobom nadobúda frapantnejší persuzívno-apelatívny rozmer, rečnícke texty zase získavajú výrazovú originalitu založenú na nanajvýš premyslenom výbere vyjadrovacích prostriedkov.

5. ZÁVER

Pri príležitosti stého výročia narodenia profesora Jozefa Mistríka v štúdiu upriamujeme pozornosť na vybraný segment jeho vedeckovýskumnej práce, a to na trian-gulačné body jeho vymedzenia esejistického štýlu a z neho vyplývajúceho žánru eseje chápanej v zmysle špecifickej textovotypovej reprezentácie. Hoci žáner eseje sa dodnes vyznačuje značnou rozporupnosťou, práve J. Mistrík bol jedným z prvých slovenských jazykovedcov, ktorý fenoménu eseje venoval primeranú pozornosť a vo vzťahu k našej kultúrnej tradícii literárne, resp. literárnovedne orientovanej eseje relatívne komplexne opísal jej vnútornú stavbu i funkciu. Triangulačnými bodmi mistríkovského vnímania eseje sa tak stala subjektívnosť, oscilatívnosť a hybridnosť esejistického štýlu, ktorých prítomnosť je preukázateľná na starších i novších exemplároch esejistickej tvorby.

Hoci esej vplyvom postmodernej kultúry nachádzajúcej sa aktuálne v tretej, neskorej fáze kapitalizmu, v ktorej moderné technológie „nehypnotizujú a nefasci-nujú samy o sebe, ale ponúkajú reprezentačnú skratku k porozumeniu vzťahu moci a kontroly“ (Jameson 2016, s. 65) stratila časť zo svojej výrazovej exkluzivity a intelektuálnej hĺbky, Mistríkom vytvorený teoretický model eseje je s výnimkou niektorých čiastkových eventualít (napríklad tematickej výlučnosti spočívajúcej v orientácii na sféru krásnej literatúry alebo pofidérneho vzťahu medzi fejtónom a esejou) aplikovateľný aj na prax súčasnej eseje, ktorú rovnako ako iné komunikač-

né sféry v dominantnej miere ovplyvňuje štylistika digitálnej éry, t. j. všetky progresívne žánre a komunikačné schémy založené na využívaní moderných informačných technológií a striedaní kódov v rámci fenoménu multimediálnosti ako napríklad podcasty, videoblogy, hypertextové odkazy v príspevkoch na sociálnych sieťach a v internetových diskusiách a pod.

Literatúra

- BOHUNICKÁ, A. (2020): Nové žánre a útvary v odbornej komunikácii. In: Pekarovičová, J. – Vojtech, M. (eds.): *Studia Academica Slovaca*. 49. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 139 – 157.
- BŽOCH, J. (1966): Chvála eseje. In: *Mladá tvorba*, 11/1, s. 14.
- DOLNÍK, J. (2021): *Jazyk v sociálnej praxi*. Bratislava: Veda.
- DOUBRAVOVÁ, J. (2004): *Sémiotika v teorii i praxi*. Praha: Portál.
- ECO, U. (2009): *Teorie sémiotiky*. Praha: Argo.
- FINDRA, J. (2013): *Štylistika súčasnej slovenčiny*. Martin: Osveta.
- HAVRAN, M. (2015): *Besnota v kresťanskom štáte*. Bratislava: Marenčin PT.
- HORVÁTH, M. (2005): Známa – neznáma esej (Náčrt histórie a štruktúrnych vlastností eseje a esejistického štýlu). In: *Jazykovedný časopis*, 56/2, s. 133 – 144.
- HORVÁTH, M. (2020): Teória a prax eseje (z perspektívy lingvistu). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2020. Dostupné na: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksj/publikacie/FIF_MH_teoria_prax_eseje_1_.pdf (cit. 27. 11. 2021).
- JAMESON, F. (2016): *Postmodernismus neboli kulturní logiky pozdního kapitalismu*. Praha: Rybka Publishers.
- LUKÁCS, G. (1966): O podstate a forme eseje. In: *Mladá tvorba*, 11/1, s. 20 – 23.
- MATUŠKA, A. (2011): *Dielo II*. Bratislava: Tatran.
- MINÁČ, V. (1997): *Výbrané spory*. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry.
- MISTRÍK, J. (1974): Esejistický štýl. In: *Slovenská reč*, 39/6, s. 321 – 332.
- MISTRÍK, J. (1975): *Žánre vecnej literatúry*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- MISTRÍK, J. (1997): *Štylistika*. 3. uprav. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- ONDREJOVIČ, S. (2011): K encyklopedickým iniciatívam Jozefa Mistrika. In: *Slovenská reč*, 76/5 – 6, s. 282 – 287.
- ORGOŇOVÁ, O. (2020): Jazyk – reč – sociálna inklúzia. In: *Jazykovedný časopis*, 71/2, s. 269 – 280.
- PEKAROVIČOVÁ, J. (2011): Profesor Jozef Mistrik a *Studia Academica Slovaca*. In: *Slovenská reč*, 76/5 – 6, s. 269 – 281.
- RÚFUS, M. (2002): *Život básne a báseň života (Úvahy o umení)*. Bratislava: Literárne informačné centrum.
- SLANČOVÁ, D. (1996): Hispánska esejistika v slovenskom kontexte. In: Gómez-Martínez, J. L.: *Teoría eseje*. Bratislava: Archa 1996, s. 124 – 133.
- SLANČOVÁ, D. (2011): Štyléma – mistríkovské (a iné) inšpirácie. In: *Slovenská reč*, 76/5 – 6, s. 300 – 310.
- ŽIGO, P. (2011): Profesor Jozef Mistrik – vedec a pedagóg. In: *Slovenská reč*, 76/5 – 6, s. 265 – 268.